

بررسی رابطه هوش معنوی با مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان دوره دوم متوسطه شهر گرگان

مهديه سيف الهی ده میری^۱، سمیه ملاحسینی^۲، زینب حمیدی پور^۳

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد، روان شناسی تربیتی، دانشگاه پیام نور، یزد

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد، روان شناسی تربیتی، دانشگاه پیام نور، یزد (نویسنده مسئول)

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد، روان شناسی تربیتی، دانشگاه پیام نور، یزد

چکیده

هدف اصلی در پژوهش حاضر بررسی رابطه هوش معنوی با مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان دوره دوم متوسطه شهر گرگان بود. روش تحقیق، از نوع توصیفی همبستگی بود. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانش آموزان پسر دوره دوم متوسطه شهر گرگان بوده که به تعداد ۳۰۰۰ نفر می باشد. تعداد نمونه بر مبنای جدول کرجسی و مورگان و برای جلوگیری از ریزش نمونه با ده درصد افزایش ۳۵۲ نفر می باشد که به روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای انتخاب شدند. ابزار تحقیق پرسش نامه مسئولیت پذیری در خانه و مدرسه کردلو (۱۳۸۹) و پرسشنامه هوش معنوی ناصری (۱۳۸۷) می باشد. نتایج مطالعه نشان داد بین هوش معنوی با مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان دوره دوم متوسطه شهر گرگان رابطه مثبت معنادار وجود دارد. همچنین نتایج مطالعه نشان داد که هوش معنوی می تواند مسئولیت پذیری اجتماعی را پیش بینی کند.

واژه های کلیدی: هوش معنوی، مسئولیت پذیری اجتماعی، دانش آموزان

مقدمه

جوانان و نوجوانان از سرمایه های ارزشمند هر جامعه به شمار می آیند. توجه به معنویات و مسئولیت پذیری نیز از عناصر مهم در زندگی فردی و اجتماعی انسان به شمار می روند که در دهه های اخیر مورد توجه محققان، به ویژه نظام آموزش و پرورش کشورها قرار گرفته است (لین، لین و وو^۱، ۲۰۱۶، به نقل از رئیسی و همکاران، ۱۳۹۷). هوش معنوی از زمره سازه های روان شناختی است که متأثر از نگرش های مذهبی افراد در چند دهه اخیر اذهان پژوهش گران و روان شناسان را در جوامع پرتلاطم برخاسته از رشد فناوری و توسعه صنعتی به خود معطوف کرده است. این مؤلفه هوش را به منزله کاربرد ظرفیت ها و منابع معنوی در زمینه ها و موقعیت های عملی برای دست یابی به سازگاری هر چه بیش تر افراد با مسائل و مشکلات زندگی و در جست وجوی راه حل های مناسب برای دست یابی به بهداشت روانی و سبک زندگی سالم تر تبیین می کند (امرام^۲، ۲۰۲۰). فرد می تواند از این هوش برای چارچوب دهی و تفسیر مجدد تجارب خود بهره بگیرد، ضمن اینکه از لحاظ پدیدار شناختی نیز به رویدادها و تجارب فرد معنا و ارزش شخصی بیشتری می بخشد. هوش معنوی بیانگر مجموعه ای از توانایی ها، ظرفیت ها و منابع معنوی است که کاربرست آنها در زندگی روزانه می تواند موجب افزایش انطباق پذیری فرد شود (سهرابی ۱۳۹۷). توانایی شناخت امور قدسی و ماورایی و استفاده از این شناخت و منابع معنوی در جهت سازگاری بهتر با محیط (ناسل^۳، ۲۰۱۷)، فرایند جستجوی معنای وجودی درک مسائل معنوی، فهم نمادها و مناسک دینی و توانایی استفاده بهینه از منابع معنوی برای حل مشکلات و سازگاری با محیط (الکینز^۴، ۲۰۱۴، به نقل از خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۹)، حس داشتن مأموریت در زندگی و حس تقدس در زندگی، درک متعادل از ارزش ماده و معتقد به بهتر شدن دنیا (امرام^۴، ۲۰۲۰)؛ که به صورت های گوناگون در بافت های اجتماعی، تاریخی، فعال ارزش گذاری می شوند (امونز^۵، ۲۰۲۰). هوش معنوی را تشکیل می دهد. هوش معنوی مجموعه ای از قابلیت های فرد در زمینه منابع معنوی است که در بردارنده نوع مؤثری از سازگاری و رفتار حل مسئله است و بالاترین سطوح رشدی را در حیطه های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی و میان- فردی شامل می شود و فرد را در راستای هماهنگی با پدیده های اطراف خود و دستیابی به یکپارچگی درونی و بیرونی یاری می کند. توانایی تجربه شده ای که به افراد امکان دستیابی به دانش و فهم بیشتر می دهد تا فرد از حداکثر توان خود برای دستیابی به اهداف خود استفاده کند. (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۹)

مسئولیت پذیری یکی از مهارت های اساسی و ضروری برای هر شخص است. مهارتی اجتماعی که تأثیر آن در زندگی اجتماعی و شخصی فرد از جمله مباحث درخور توجه دانشمندان به خصوص روان شناسان بوده است. از دیدگاه فروم مسئولیت پذیری صرفاً وظیفه یا تکلیفی نیست که یک فرد باید انجام دهد، بلکه بیانگر نوعی احساس و حالتی است که از سوی خود فرد برانگیخته می شود و دربردارنده پاسخ و واکنش فرد نسبت به نیازهای دیگران به صورت آشکار یا پنهان است (خدیوی و الهی،

^۱-Lin, Lin & Wu^۲-Amram^۳-Nasel^۴-Amram^۵-Emmons

۱۳۹۸). به عبارت دیگر، مسئولیت تعهدی است که انسان در قبال امری می پذیرد و پیامد آن نیز به عهده اوست که کار به او واگذار شده است. (سرتو، ۲۰۱۴). مسئولیت پذیری در حوزه آموزش و پرورش به مثابه اصل تربیتی معرفی شده است و فرد در قبال این اوضاع به جای پیروی از فشارهای بیرونی از الزامات درونی تبعیت می کند. این پیروی از الزامات درونی را احساس مسئولیت یا احساس تکلیف تعبیر کرده اند (باقری، ۱۳۹۷). مسئولیت پذیری اجتماعی نوعی احساس التزام به عمل یا واکنش فردی در موقعیت های گوناگون به دلیل تقید به دیگران است. نوعی احساس تعهد و پایبندی به دیگران، تبعیت از قواعد و معیارهای اجتماعی و درک قواعد گروهی که در ذهن فرد شکل گرفته است و بر رفتارهای او اثر می گذارد. (سبحان نژاد، ۱۳۹۵؛ به نقل از یزدان پناه و حکمت، ۱۴۰۰)

فاطمی (۱۴۰۲) در پژوهشی نشان داد که هوش معنوی می تواند پیش بینی کننده مثبت و معنادار شادکامی دانش آموزان دختر مقطع متوسطه باشد و ۸ درصد از واریانس آن را پیش بینی کند. همچنین نتایج نشان داد که مسئولیت پذیری می تواند پیش بینی کننده مثبت و معنادار شادکامی دانش آموزان باشد و ۱۸ درصد از واریانس آن را پیش بینی کند. سعادت و مزبوحی (۱۴۰۱) در تحقیقی بیان کردند که مسئولیت پذیری دانش آموزان تابعی از میزان هوش آنان و میزان برداشتی که از توانایی های خود دارند، می باشد. محمودی، غفاری و مزبوحی (۱۴۰۰) در مطالعه ای که به ارتباط همدلی با هوش معنوی با میانجی گری مسئولیت پذیری اجتماعی در پرستاران پرداختند، نتایج نشان داد که اثر غیرمستقیم همدلی و هوش معنوی با میانجی گری مسئولیت پذیری اجتماعی معنادار است و هم چنین با افزایش همدلی، هوش معنوی و مسئولیت پذیری اجتماعی پرستاران می توان نگرش پرستاران نسبت به رعایت حقوق بیماران را تقویت کرد. سیدیکویی^۷ (۲۰۲۳) در مقاله ای که به ارتباط هوش معنوی با جهت گیری زندگی و مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان بود به این نتیجه رسید که هوش معنوی با نقش میانجی جهت گیری زندگی می تواند تاثیر چشم گیری بر مسئولیت پذیری دانشجویان داشته باشد. گرین، انان سارامان و تانگ^۸ (۲۰۲۲) در مطالعه ای با عنوان پیش بینی هوش معنوی بر اساس مسئولیت پذیری اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دریافتند که بین هوش معنوی و مولفه های آن، امید و مولفه ی کارگزار و گذرگاه و نیز مسئولیت پذیری با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان رابطه ی مثبت و معنادار وجود دارد. شلان، زیراکي و وگل^۹ (۲۰۲۱) نشان دادند که از پیامدهای معنوی بودن، احساس قدرت و آرامش درونی است.

از دیدگاه روانشناسان مثبت نگر هوش معنوی می تواند بر سلامت جسمی و روانی افراد تأثیر گذار باشد و به آنها کمک کند تا خودی با ثبات داشته باشند و بتوانند نگرانی ها و اضطراب ها را کاهش دهند (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۶). با توجه به تعاریف هوش معنوی، به ویژه نقش آن در حل مسائل وجودی و یافتن معنا و هدف در اعمال و رویدادهای زندگی روزمره و اینکه مسئولیت پذیری از اهداف مهم جامعه امروز و بالطبع اهداف مورد توجه نظام آموزشی کشور ماست ولی متأسفانه پژوهش

^۶-Certo

^۷-Siddiqui

^۸- Green, Anantharaman & Tong

^۹-Chlan, Zebracki & Vogel

های چندانی در این زمینه مورد بررسی قرار داده نشده است، بنابراین در این پژوهش به یافتن رابطه این دو مؤلفه در مقطع متوسطه پرداخته شده است.

از این رو سوال اصلی پژوهش این است که آیا بین هوش معنوی با مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان دوره دوم متوسطه شهر گرگان رابطه معنی داری وجود دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانش آموزان پسر مقطع متوسطه دوم شهر گرگان در سال ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بود. نمونه تحقیق ۳۵۲ نفر از این دانش آموزان بودند که با روش نمونه گیری تصادفی خوشه ای چند مرحله ای انتخاب شدند. به این ترتیب که از هر ۴ بخش شمالی، جنوبی و شرقی و غربی شهر تعداد ۴ مدرسه به صورت تصادفی انتخاب و از هر مدرسه تعداد ۲۲ دانش آموز به صورت تصادفی انتخاب شد.

ابزار پژوهش، پرسشنامه هوش معنوی ناصری بود که این پرسش نامه را اسماعیل ناصری (۱۳۸۷) برای پایان نامه کارشناسی ارشد خود ساخت و در بین دانشجویان دانشکده های گوناگون دانشگاه علامه طباطبائی هنجاریابی شد. وی با در نظر گرفتن این موضوع که باورها و رفتارهای معنوی و مذهبی و به طور کلی فرهنگ غالب افراد ما، بسیار تحت تأثیر دین اسلام و کتاب مقدس قرآن است اقدام به ساخت پرسش نامه کرد. در تعریف و تعیین مؤلفه های پرسش نامه از دو منبع دین اسلام و کتاب قرآن و دیگر پرسش نامه های هوش معنوی صاحب نظران خارجی نیز استفاده شده است. پرسش نامه هوش معنوی حاوی ۹۷ سؤال است که چهار مؤلفه خود آگاهی متعالی، تجارب معنوی، شکیبایی و بخشش را می سنجد. اعتبار و روایی این پرسش نامه با ضریب آلفای کرونباخ سنجیده شده است که ضریب پایایی آن برابر با ۰/۹۵ است (ناصری، ۱۳۸۷). تعداد سؤالات هر مؤلفه به این ترتیب است: مؤلفه خودآگاهی متعالی ۵۵ سؤال، مؤلفه تجارب معنوی ۱۹ سؤال، مؤلفه شکیبایی ۱۶ سؤال و مؤلفه بخشش ۷ سؤال. همسانی درونی این چهار عامل با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ عبارت اند از:

جدول ۱. هم سانی درونی چهار عامل با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ

عامل	عامل اول	عامل دوم	عامل سوم	عامل چهارم	کل پرسشنامه
هم سانی درونی	۰/۹۶۲	۰/۹۰	۰/۸۶۸	۰/۸۳۷	۰/۹۵۳

ابزار دیگر پژوهش، پرسش نامه مسئولیت پذیری در خانه و مدرسه کردلو (۱۳۸۹) بود که دارای پنج مقیاس است، به این صورت که در مقیاس اول درباره فعالیت های دانش آموز در داخل و خارج از مدرسه پرسش می شود. در این مقیاس به هر گویه یک نمره اختصاص یافته است و جمع عبارات میزان فعالیت های دانش آموز را نشان می دهد. مقیاس دوم مسئولیت های دانش آموزان را در منزل بررسی می کند. به هر عبارت یک نمره اختصاص یافته است و جمع عبارات میزان مسئولیت پذیری

آزمودنی در منزل را نشان می دهد. هدف از مقیاس دوم مقایسه مسئولیت پذیری آزمودنی در محیط آموزشی و منزل است. مقیاس سوم میزان غیبت و تأخیر آزمودنی و مقیاس های چهارم و پنجم میزان مسئولیت پذیری، احساس امنیت، عزت نفس، و تعلق را می سنجند. این آزمون به شیوه لیکرت چهاردرجه ای از کاملاً رضایت دارم تا به هیچ وجه رضایت ندارم تنظیم شده است. اعتبار این پرسش نامه با شیوه بازآزمایی برابر ۰/۹۰ به دست آمده که بیانگر اعتبار بالای این آزمون است.

پس از تکمیل پرسشنامه ها جهت تجزیه و تحلیل داده ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده گردید. در قسمت آمار توصیفی با استفاده از شاخص های، میانگین و انحراف استاندارد به توصیف متغیرهای مورد مطالعه و در قسمت آمار استنباطی با استفاده از آزمون کلموگروف- اسمیرنف برای بررسی نرمال بودن متغیرها و ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه برای بررسی فرضیه تحقیق استفاده شد که مقدار آماره بدست آمده توسط نرم افزار SPSS-۲۶ بررسی گردید.

یافته ها

نمونه پژوهش شامل ۳۵۲ نفر از دانش آموزان پایه های دهم تا دوازدهم با میانگین سنی ۱۷/۵ سال بود. برای تحلیل داده ها از همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه استفاده شد. یکی از این پیش فرض ها طبیعی بودن یا به هنجار بودن توزیع متغیرها است. برای آزمون فرض طبیعی بودن متغیرهای اصلی پژوهش از آزمون کولموگروف- اسمیرنوف استفاده شد که نتایج آن در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. یافته های توصیفی مربوط به هوش معنوی و مسئولیت پذیری اجتماعی

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	کولموگروف- اسمیرنوف	سطح معناداری
خودآگاهی متعالی	۱۲۰/۱۵	۱۴/۶۸	۰/۳۰۲	۰/۱۴
تجارب معنوی	۸۵/۳۹	۸/۱۰	۰/۲۵۲	۰/۱۷
شکلبایی	۶۵/۰۷	۷/۱۹	۰/۱۹۸	۰/۰۷
بخشش	۶۸/۴۳	۷/۴۹	۰/۲۰۲	۰/۰۸
احساس امنیت	۴۴/۲۵	۴/۸۶	۰/۳۱۵	۰/۱۵
عزت نفس	۳۹/۱۲	۴/۶۶	۰/۴۱۷	۰/۱۰
احساس تعلق	۳۱/۶۴	۳/۷۹	۰/۲۶۸	۰/۱۶
تعهد درونی	۴۴/۷۲	۴/۵۴	۰/۲۳۰	۰/۲۳
تعهد بیرونی	۴۵/۲۶	۴/۸۰	۰/۲۴۳	۰/۲۷
مسئولیت پذیری	۱۹۸/۶۵	۲۰/۳۳	۰/۲۶۸	۰/۲۰

نتایج جدول فوق میانگین، انحراف استاندارد و نرمال بودن توزیع داده های متغیر اصلی و خرده متغیر های آن را نشان می دهد، در مؤلفه ی خودآگاهی متعالی میانگین ۱۲۰/۱۵ با انحراف استاندارد ۱۴/۶۸، مؤلفه ی تجارب معنوی میانگین ۸۵/۳۹ و انحراف استاندارد ۸/۱۰، مؤلفه ی شکیبایی میانگین ۶۵/۰۷ و انحراف استاندارد ۷/۱۹، در مؤلفه ی بخشش میانگین ۶۸/۴۳ و انحراف استاندارد ۷/۴۹، در مؤلفه ی احساس امنیت میانگین ۴۴/۲۵ و انحراف استاندارد ۴/۸۶، در مؤلفه ی عزت نفس ۳۹/۱۲ و انحراف استاندارد ۴/۶۶، مؤلفه ی احساس تعلق میانگین ۳۱/۶۴ و انحراف استاندارد ۳/۷۹ و مؤلفه ی تعهد درونی میانگین ۴۴/۷۲ و انحراف استاندارد ۴/۵۴، در مؤلفه ی تعهد بیرونی میانگین ۴۵/۲۶ و انحراف استاندارد ۴/۸۰ و مؤلفه ی مسئولیت پذیری میانگین ۱۹۸/۶۵ و انحراف استاندارد ۲۰/۳۳ بوده است. همچنین با توجه به اینکه سطح معناداری داده های به دست آمده بیشتر از سطح بحرانی ($P < 0.05$) است می توان نتیجه گرفت که همگی داده ها نرمال بوده و می توانیم از روش های آماری پارامتریک استفاده کرد.

فرضیه اصلی: بین هوش معنوی با مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان دوره دوم متوسطه شهر گرگان رابطه معناداری برقرار است.

به منظور پاسخگویی به این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در ذیل نشان داده شده است :

جدول ۳: همبستگی پیرسون بین متغیرهای پژوهش

۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
										۱ مسئولیت پذیری
										۲ خودآگاهی متعالی
										۳ تجارب معنوی
										۴ شکیبایی
										۵ بخشش
										۶ احساس امنیت
										۷ عزت نفس
										۸ احساس تعلق
										۹ تعهد درونی
										۱۰ تعهد بیرونی

$P < 0.05$

همانگونه که داده های ارائه شده در جدول فوق نشان می دهد بین هوش معنوی و مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان دوره دوم متوسطه رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.

جدول ۴: خلاصه مدل رگرسیون برای پیش بینی مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان

ضریب همبستگی	مجذور همبستگی	مجذور اصلاح شده	انحراف استاندارد	درین- واتسون
۰/۴۶	۰/۳۱	۰/۲۹	۸/۸۴۶۲۴	۱/۵۶۷

جدول ۴ نشان می دهد که مجذور اصلاح شده ۰/۲۹ است، یعنی نشان می دهد که ۲۹ درصد تغییرات واریانس در مسئولیت پذیری اجتماعی مربوط به خرده مقیاس هوش معنوی است. همچنین ضریب درین- واتسون که کمتر از ۳ است نشان می دهد که خطاها از یکدیگر مستقل هستند.

جدول ۵: جدول برازش داده ها با رگرسیون

مدل	مجموع مجذور	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
رگرسیون	۶۱۴۸/۶۷۴	۱۰	۳۱۵۶/۰۴۶		
باقیمانده	۱۶۴۹۵/۱۷۶	۳۵۲	۵۱/۲۹۸	۵۶/۳۷	۰/۰۵
کل	۲۲۶۴۳/۸۵	۴۴۰			

جدول ۵ نشان می دهد که F در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار است، لذا داده ها با مدل برازش دارد.

جدول ۶: پیش بینی استفاده مسئولیت پذیری اجتماعی بر اساس هوش معنوی

مدل	شیب خط	خطای استاندارد	بتا	T	سطح معناداری
مقدار ثابت	۰/۲۳۱	۱/۲۹۵	۰/۰۰۲	۰/۰۰۲	۰/۹۹
خودآگاهی متعالی	۰/۵۴۱	۰/۱۶۵	۰/۳۱۹	۳/۰۴۴	۰/۰۳
تجارب معنوی	۰/۳۲۵	۰/۲۱۴	۰/۳۳۹	۵/۴۶۵	۰/۰۱
شکلیابی	۰/۲۶۱	۰/۱۵۴	۰/۶۵۱	۲/۲۴۶	۰/۰۲
بخشش	۰/۱۵۴	۰/۱۷۶	۰/۲۵۴	۲/۴۹۸	۰/۰۲
احساس امنیت	۰/۱۹۴	۰/۱۶۳	۰/۳۷۴	۰/۴۱۶	۰/۰۲
عزت نفس	۰/۱۳۶	۰/۰۵۱	۰/۴۶۲	۱/۶۷۱	۰/۰۱

احساس تعلق	۰/۱۷۴	۰/۲۶۴	۰/۳۷۴	۰/۷۳۱	۰/۰۴
تعهد درونی	۰/۰۳۴	۰/۳۲۱	۰/۵۱۴	۵/۶۸۲	۰/۰۲
تعهد بیرونی	۰/۰۱۷	۰/۲۸۴	۰/۵۲۶	۱/۰۴۸	۰/۰۲

جدول ۶ نشان می‌دهد که بین ابعاد هوش معنوی با مسئولیت پذیری اجتماعی رابطه معنی دای برقرار بود. ($p < 0.05$). $f^2 = 0.56/37$ ، این مدل ۰/۲۹ از درصد از تغییرات واریانس مسئولیت پذیری اجتماعی را توجیه می‌کند. ضرایب بتا نشان می‌دهد که بیشترین اثر مربوط به بعد شکیبایی باضرایب بتای ۰/۶۵۱ است. بنابراین فرضیه تحقیق مبنی بر رابطه هوش معنوی بر مسئولیت پذیری اجتماعی تأیید می‌گردد.

بحث و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه بین هوش معنوی با مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان دوره دوم متوسطه شهر گرگان بود. یافته ها نشان داد که هوش معنوی با همبستگی ۰/۲۹ درصد پیش‌بینی کننده مثبت و معنادار مسئولیت پذیری اجتماعی دانش آموزان است. این یافته با تحقیقات فاطمی (۱۴۰۲)، سعادت و مزبوحی (۱۴۰۱)، محمودی، غفاری و خانی (۱۴۰۰)، رستگار (۱۴۰۰)، محمدی و صلیبی (۱۴۰۰)، سیدیکویی (۲۰۲۳)، گرین و همکاران (۲۰۲۴)، آلوک و همکاران (۲۰۲۱)، کاردیاماس (۲۰۲۰) همسو و هماهنگ می باشد. با استناد به آیه شریفه " آگاه باشید که با یاد خدا دل ها آرامش می یابند" (رعد: ۲۸)؛ از آثار ایمان به خدا، آرامش درون و نشاط و شادکامی است. همچنین هوش معنوی بر جنبه های غیر مادی و غیرجبری بنا شده و دربرگیرنده منابع معنوی، ارزش ها و ویژگی هایی است که عملکرد و سلامت روان را افزایش می دهد. افراد مسئولیت پذیر با پذیرش نتایج رفتار خود، آگاهانه به انتخاب و عمل دست می زنند و با پذیرش و احترام به ارزش های مطلوب جامعه، به نوعی به ارضای نیازهای فردی و اجتماعی خود دست می یابند و به خشنودی و آرامش می رسند و نشاط و شادکامی را تجربه می کنند. (سینز^{۱۱} و همکاران، ۲۰۱۹)

از آنجا که هوش معنوی و معنویت در کار به زندگی کاری معنا بخشیده و باعث می شود که فرد کارش را ارزشمند پندارد و مبتنی بر هدفی متعالی تلقی کند و در پرتو تجربه ای معنوی و احساس یگانگی و یا ظهور و حضور نیروی فراطبیعی در کار، شهود و خلاقیتش تقویت شده و توانایی حل مسائل و رویارویی با عوامل پیش بینی نشده مسئولیت پذیری برای او متبلور شود، باورهای معنوی هدف زندگی را برای فرد روشن می کند و

مایه تسلی در شرایط دردناک و تهدیدکننده هستند. آنها باعث می شوند فرد رویدادهای غیرمنتظره را به عنوان رویدادهایی

^{۱۱}-Green and Et al

^{۱۱}Sins

کمتر تهدید کننده ارزیابی کرده و قادر است رویدادهای غیرقابل تغییر را بپذیرد. از این دیدگاه، فرد زمانی که با نیروی بزرگتری در ارتباط است و اهداف و ارزش والاتری را دارد دارای عملکرد بهتری است. یکی دیگر از پیامدهای معنوی بودن احساس قدرت و آرامش درونی است. در شرایط دشوار، معنویت ممکن است تنها منبع دست یافتن به آرامش با پذیرش موقعیت باشد. (خدایاری و همکاران، ۱۳۹۹).

مسئولیت پذیری نیز به عنوان یکی از مؤلفه های مهم تنظیم رفتار، قضاوت های کارآمد و ناکارآمد را در مواجهه به وقایع به همراه خواهد داشت که هر یک از این نگرشها در جایگاه خود می توانند در رویارویی با موانع نتیجه رفتار را پیش بینی کنند. فردی که مسئولیت کاری را بر عهده می گیرد، توافق می کند که یکسری فعالیت ها و کارها را انجام دهد یا بر انجام این کارها توسط دیگران نظارت داشته باشد (کاویانی، حمید و عنایتی، ۱۴۰۱). در تبیین رابطه هوش معنوی بر مسئولیت پذیری اجتماعی در زندگی دانش آموزان مدارس می توان گفت که افراد دارای هوش معنوی بالا، به سبب تسلط بیشتر بر محیط؛ احساس کفایت، قدرت و اداره یک محیط پیچیده با نظر شخصی مناسب خویش را دارند و این امر موجب افزایش و بهبود تعهد در آنان گردد. بنابراین با افزایش تعهد به انجام کار در دانش آموزان در حقیقت سبب بهبود مسئولیت پذیری در زندگی روزمره توسط آنان می گردد.

این پژوهش مانند هر پژوهش دیگر محدودیت هایی داشت از جمله می توان به محدود بودن نمونه پژوهش به جامعه دانش آموزان ۱۵ تا ۱۷ ساله اشاره کرد که در تعمیم نتایج به سایر افراد جامعه باید جانب احتیاط رعایت شود و کنترل متغیر جنسیت از محدودیت های دیگر پژوهش حاضر می باشد. با توجه به نتایج پژوهش پیشنهاد می شود که آموزش های مناسب و مستمر در ارتقای هوش معنوی و برنامه هایی برای تقویت ارزش های دینی و پرورش حس مسئولیت پذیری از دوره ابتدایی مورد توجه قرار دهد.

منابع

۱. قرآن کریم. (۱۳۷۹). خط عثمان طه، ترجمه محمد کاظم معزی. نشر صابرين.
۲. باقری، خسرو. (۱۳۹۷). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران: مدرسه.
۳. خدایاری فرد، محمد غباری بناب باقر سهرابی فرامرز خرمی، مارکانی عبدالله زمانپور عنایت الله و راقبیان، رویا (۱۳۹۹). طرح تدوین مبانی نظری و طراحی مقیاس هوش معنوی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.
۴. خدیوی، اسدالله و اللهی ایران. (۱۳۹۸). بررسی رابطه بین مسوولیت پذیری و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دختر مقطع اول متوسطه (پایه هفتم) شهرستان مهاباد. نشریه علمی - پژوهشی زن و مطالعات خانواده، ۶ (۲۲)، ۵۹۳۷.

۵. رئیسی، مرضیه احمدی طهران هدی حیدری، سعیده؛ جعفر بگلو، عصمت، عابدینی، زهرا و بطحایی، سید احمد. (۱۳۹۷). ارتباط هوش معنوی با شادکامی و پیشرفت تحصیلی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی قم. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱۳ (۵) ۴۳۱-۴۴۰.
  ۶. سعادت، ابوطالب، مزبوحی، سعید. (۱۴۰۱). پیشبینی مسئولیت پذیری دانش آموزان دختر دوره دوم متوسطه بر اساس خودکارآمدی و هوش معنوی. فصلنامه روان شناسی تربیتی، ۴(۸)، ۱۴۲-۱۲۷.
  ۷. سهرابی، فرامرز. (۱۳۹۷). مبانی هوش معنوی. فصلنامه سلامت روان، ۱ (۱) ۱۴-۱۸.
  ۸. فاطمی، مهناز. (۱۴۰۲). بررسی رابطه هوش معنوی با مسئولیت پذیری و شادکامی دانش آموزان دختر مقطع متوسطه. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۱۴(۹). ۵۸-۶۶.
  ۹. کاویانی، زینب؛ حمید، نجمه و عنایتی، میرصلاح الدین. (۱۴۰۱). تاثیر درمان شناختی رفتاری مذهب محور بر تاب آوری زوجین. دانش و پژوهش در روان شناسی کاربردی، ۱۵، ۳۴-۱۵.
  ۱۰. کردلو، منیژه. (۱۳۸۹). بررسی عوامل مؤثر بر مسئولی پذیری نوجوانان دبیرستانی در خانه و مدرسه، مجله رشد مدرسه، ش ۱۲.
  ۱۱. محمودی، اعظم، غفاری، علی، مزبوحی، مظفر. (۱۴۰۰). بررسی ارتباط همدلی و هوش معنوی با نگرش پرستاران نسبت به رعایت حقوق بیماران: نقش میانجی مسئولیت پذیری اجتماعی. نشریه آموزش پرستاری، ۶(۲)، ۱۹-۸.
  ۱۲. ناصری، اسماعیل. (۱۳۸۷). ساخت و هنجاریابی پرسشنامه هوش معنو. ی رساله کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی
  ۱۳. یزدان پناه، لیلا و حکمت فاطمه. (۱۴۰۰). بررسی عوامل مؤثر بر مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان (مطالعه دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان) مطالعات اجتماعی ایران، ۸ (۲) ۱۵۲-۱۲۸.
۱. Amram, J. (۲۰۲۰). Intelligence beyond IQ: The contribution of emotional and spiritual intelligences to effective business leadership. *Institute of transpersonal psychology*, ۳۵-۳۹.
  ۲. Certo, S.C. (۲۰۱۴). Principles of Modern Management Functions and Systems, Massachusetts: Allyn and Bacon INC.
  ۳. Chlan, A., Zebracki, O.B., & Vogel, A. M. (2015). The effects of spiritual intelligence and its dimensions on organizational citizenship behaviour. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 8(4), 1162-1178.
  ۴. Emmons, R. A. (۲۰۲۰). Is spirituality an intelligence? Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 10(1), 3-26.
  ۵. Green, M., , S. T. S., Anantharaman, R. N., & Tong, D. Y. K. (2022). The roles of emotional intelligence and spiritual intelligence at the workplace. *Journal of Human Resources Management Research*, 2011(2011), 1-9.
  ۶. Nakashima, M., & Canda, E. R. (۲۰۲۰). Positive dying and resiliency in later life: A qualitative study. *Journal of Aging Studies*, ۱۹, ۱۰۹-۲۵
  ۷. Nasel, D. D. (۲۰۱۷). Spiritual orientation in relation to spiritual intelligence: A new consideration of traditional Christianity and New Age/individualistic spirituality. Doctoral dissertation. The University of South Australia.

۸. Siddiqui S. E (2023). A review study on spiritual intelligence, adolescence and spiritual intelligence, factors that may contribute to individual differences in spiritual intelligence and the related theories. Journal of social sciences, 6(3), 429-438.
۹. Sins, P.H.M. et al. (2019). 'Motivation and Performance within a Collaborative Computer-based Modeling Task: Relations between Students' Achievement Goal Orientation, Self-efficacy, Cognitive Processing, and Achievement', Contemporary Educational Psychology, Vol. 33.